

Шелудько С.А.аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету**ОЦІНКА ВПЛИВУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
НА КРЕДИТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено аналізу ситуації на ринку банківського кредитування в Україні в останнє десятиліття та оцінці чинників, які призвели до розвитку відповідних негативних тенденцій в економіці держави. Проаналізовано роль і значення норми обов'язкового резервування Національного банку України (НБУ) для розвитку кредитної діяльності уповноважених банків, простежено її динаміку. На основі оцінки даних щодо прогнозованої та фактичної спроможності банківської системи до безготівкової емісії кредитним шляхом було продемонстровано помилковість і недалекоглядність рішень НБУ щодо названого інструменту монетарного та валютного регулювання. Проаналізовано динаміку та структуру кредитних і депозитних операцій українських банків, оцінено значущість саме операцій в іноземній валюті. Доведено існування в Україні в 2006–2016 рр. кредитної експансії та кредитного буму в іноземній валюті, вказано на загрози, що генерують ці економічні явища. Висновки проілюстровано аналізом стрімкого скорочення чисельності діючих у державі банківських установ і невпинного зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України.

Ключові слова: банки з іноземним капіталом, банківський мультиплікатор, валютне регулювання, кредитна експансія, кредитний бум, кредитні операції, норма обов'язкового резервування.

Статья посвящена анализу ситуации на рынке банковского кредитования в Украине в последнее десятилетие и оценке факторов, которые привели к развитию соответствующих негативных тенденций в экономике государства. Проанализированы роль и значение нормы обязательного резервирования НБУ для развития кредитной деятельности уполномоченных банков, прослежена ее динамика. На основе оценки данных касательно прогнозной и фактической способности банковской системы к безналичной эмиссии кредитным образом была продемонстрирована ошибочность и недальновидность решений НБУ в отношении названного инструмента монетарного и валютного регулирования. Проанализированы динамика и структура кредитных и депозитных операций украинских банков, оценена значимость операций именно в иностранной валюте. Доказано существование в Украине в 2006–2016 гг. кредитной экспансии и кредитного бума в иностранной валюте, указано на угрозы, генерируемые этими экономическими явлениями. Выводы проиллюстрированы анализом стремительного сокращения численности действующих в государстве банковских учреждений и неуклонного возрастания доли иностранного капитала в банковской системе Украины.

Ключевые слова: банки с иностранным капиталом, банковский мультипликатор, валютное регулирование, кредитная экспансия, кредитные операции, кредитный бум, норма обязательного резервирования.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення кризи в економіці України, основними проявами якої є стрімка девальвація національної валюти, хаотичні коливання на валютному ринку, прискорення інфляції та паніка на всіх рівнях національної економіки, неабиякої актуальності набувають дослідження щодо валютного регулювання, яке має бути не лише ефективним, але й, головним чином, адекватним цілям валютної політики. Не менш важливим нині є й оцінка дієвості системи валютного регулювання з огляду на управління кредитною діяльністю банків України через невтішні тенденції, що отримали нового негативного розвитку на ринку банківського кредитування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням теоретичних основ і практичних

аспектів валютного регулювання та, зокрема, його ролі в розвитку банківського кредитування займалася низка українських і зарубіжних економістів, серед яких варто назвати лауреатів Нобелівської премії П. Кругмана і Р. Манделла, О. Береславську, Н. Бодрову, О. Дзюблюка, Ф. Журавку, Х. Каналеса-Кріленко, В. Міщенко, К. Нілі, Л. Рябініну, М. Савлука, А. Мороза. Однак економічні реалії, що стрімко змінюються, змушують дослідників знову і знову повертатися до цієї проблеми, шукаючи відповіді на нові виклики кризи у фінансовій сфері.

Мета статті. Метою дослідження є оцінка впливу валютного регулювання на кредитну діяльність банків України й аналіз чинників його неефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням НБУ як центрального банку в проведенні валютного регулювання є забезпечення економічного розвитку країни через застосування цілого арсеналу інструментів. До його виняткової компетенції належать, зокрема, такі засоби регулювання, як операції із цінними паперами державного боргу на відкритому ринку, золотовалютні резерви, облікова ставка, економічні нормативи банківської діяльності, валютні обмеження, норма обов'язкового резервування [1, с. 166–167]. Говорячи про останню, зазначимо, що саме цей інструмент здатен безпосередньо та оперативніше впливати на обсяги пропозиції грошей (у т. ч. іноземних) на внутрішньому ринку через регулювання обсягів кредитування.

Виходячи з того, що збільшення грошової пропозиції відбувається через те, що вповноважені банки за своєю природою здійснюють безперервну емісію нових безготівкових кредитних грошей у процесі свого функціонування, роль центрального банку (а саме НБУ) на цьому етапі полягає в корегуванні такої емісії відповідно до встановлених грошово-кредитної та валютної політики цілей та орієнтирів. Доцільно розглянути та проаналізувати результати використання НБУ такого інструменту як норма обов'язкового резервування (табл. 1).

Таблиця 1

Значення середньозваженої за строками норми обов'язкового резервування НБУ в розрізі валют у 2003–2016 рр. (станом на кінець року), %

Роки	Норма обов'язкового резервування	
	у нац. валюті	в ін. валюті
2003	5,33	10,00
2004	5,33	10,00
2005	6,50	6,50
2006	2,50	4,00
2007	0,75	4,50
2008	0,00	4,00
2009	0,00	5,50
2010	0,00	5,50
2011	0,00	4,30
2012	0,00	5,00
2013	0,00	7,50
2014		4,75
2015		4,75
2016		4,75

Джерело: розраховано та складено автором за даними [2]

Застосування НБУ норми обов'язкового резервування для депозитів у гривні та іноземних валютах, представленої в табл. 1, можна

розділити на два етапи: 2003–2013 рр. та з 2014 р. До кінця 2013 рр. поряд зі скороченням нормативу для вкладів у національній валюті (з 5,33% у 2003 р. до 0,75% у 2007 р.) та, зрештою, його фактичним скасуванням 5.12.2008 центральний банк також поступово скорочував значення цього показника і для іноземних депозитів – із 10% у 2003 р. до 4% у 2008 р. (причому для строкових депозитів у цей рік норма становила ще менше – 3%).

Як відомо, чим меншим є норматив, тим більша частка початкового внеску лишається в розпорядженні уповноваженого банку для подальшого розміщення, через яке і реалізується механізм безготівкової емісії банків. НБУ своїми власними діями не тільки підготував підґрунтя для повномасштабного розгортання економічної кризи в Україні в 2008 р., а ще й «підіграв» її поглиблення, відмовившись у кінці того ж року від зобов'язання банків резервувати будь-які кошти у гривні взагалі.

Що ж стосується ситуації з іноземною валютою, то в 2009–2010 рр. НБУ почав підвищувати норму обов'язкового резервування (на 1,5 п. п.), але за рік знову знизив її до 4,3% задля удаваного поштовху інвалютного кредитування. Втім, нові кроки в напрямі посилення вимог до уповноважених банків із приводу створення резервів у 2012–2013 рр. звело нанівець ухвалення Постанови № 820, яка зрівнювала депозити в різних валютах під єдину норму резервування [3, п. 4], розрізняючи відтепер лише строкові та поточні вклади. Для оцінки результатів таких рішень НБУ проаналізуємо динаміку банківських мультиплікаторів (рис. 1).

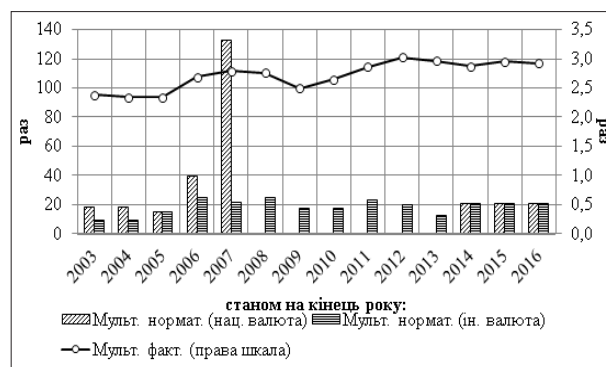

Рис. 1. Динаміка грошових мультиплікаторів банків України в 2003–2016 рр., разів

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2]

Як видно на рис. 1, банки другого рівня в Україні з 2003 р. отримували все більше можливостей множити грошову масу, і в 2007 р. (тобто напередодні кризи) кожна готівкова гривня могла створити більше 133 нових безготівкових гривень. Більше того, в 2008–2013 рр. банкам була надана можливість необмеженого

кредитування, що наочно демонструє експансіоністський характер монетарної політики НБУ.

Однак, аналізуючи значення фактичного мультиплікатора, треба зазначити, що хоча він і зріс загалом із 2,5 напередодні обнуління нормативу резервування до 3 напередодні його повернення, але все ж був нижче від нормативного в 6–20 разів. Це свідчить про певний ступінь обережності банків удаватися до широкомасштабного кредитування в нестабільних умовах, які склалися в економіці України з 2009 р., що цілком узгоджується з капіталотворчою теорією кредиту [4, с. 132].

Водночас нормативний мультиплікатор в іноземній валюті знаходився в межах 10–25, що, з одного боку, є невисокими значеннями порівняно з гривневим показником, а з іншого – означає, що банки мали повне право на емісію 10–25 одиниць безготівкової валюти за кожну одиницю залученої готівкової. Таким чином, використання НБУ цього інструменту валютного регулювання ледве можна назвати ефективним з огляду на завдання знизити рівень доларизації економіки України.

Розглянемо вплив таких рішень регулятора на динаміку кредитних і депозитних операцій уповноважених банків України, що є найбільш розповсюдженими операціями з іноземною валютою, а отже, їх аналіз становить особливий інтерес для з'ясування та кількісної оцінки ролі уповноважених банків у валютному регулюванні (табл. 2).

Як видно з даних табл. 2, у досліджуваному періоді обсяги і депозитних, і позичкових операцій уповноважених банків суттєво збільшилися, причому обсяги останніх кожного з досліджу-

ваних років значно перевищували обсяги депозитних операцій, які в 2006–2016 рр. збільшилися лише у п'ять разів, тоді як обсяги позичкових операцій за той же період зросли майже у сім разів, це дає змогу зробити висновок, що у цілому за досліджуваний період обсяги наданих уповноваженими банками країни позичок практично у півтора рази перевищували обсяги залучених коштів. При цьому якщо питома вага депозитних операцій в іноземній валюті за досліджуваний період збільшилася з 34,87% до 45,32%, то частка позичкових операцій в іноземній валюті за той же період зросла з 43,33% до 55,81%, хоча обсяги операцій у гривні (як депозитні, так і позичкові) за той же період скоротили свою частку.

Збільшення питомої ваги і депозитних, і позичкових операцій в іноземній валюті за одночасного зменшення частки тих самих операцій у національній валюті доводить, що півторазове перевищення загальної суми обсягів позичкових операцій над депозитними операціями значною мірою відбулося за рахунок збільшення позичкових операцій саме в іноземній валюті. Із цього можна зробити висновок про реалізацію уповноваженими банками України в 2006–2016 рр. кредитної експансії (головним чином, інвалютної) та навіть інвалютного кредитного буму, що наочно видно на рис. 2.

Як видно на рис. 2, обсяги позичок, наданих уповноваженими банками України, і залучених ними депозитів в іноземній валюті за досліджуваний період мали безперервну тенденцію до збільшення, причому обсяги позичкових операцій значно перевищували обсяги депозитних, створюючи тим самим кредитну експансію в іноземній валюті.

Таблиця 2

Обсяги, склад та структура кредитних операцій уповноважених банків України у розрізі валют у 2006–2016 рр. (станом на початок року)

Роки	Депозитні операції					Кредитні операції				
	Усього, млрд. грн.	у т. ч.:				Усього, млрд. грн.	у т. ч.:			
		у нац. валюті		в ін. валюті			у нац. валюті		в ін. валюті	
		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2006	134,75	87,77	65,13	46,99	34,87	143,42	81,28	56,67	62,14	43,33
2007	185,92	115,10	61,91	70,81	38,09	245,23	123,79	50,48	121,44	49,52
2008	283,87	192,30	67,74	91,58	32,26	426,87	213,80	50,09	213,07	49,91
2009	359,74	201,83	56,11	157,91	43,89	734,02	300,22	40,90	433,80	59,10
2010	334,95	173,09	51,68	161,86	48,32	723,30	355,52	49,15	367,77	50,85
2011	416,65	239,30	57,43	177,35	42,57	732,82	395,50	53,97	337,32	46,03
2012	491,76	280,44	57,03	211,32	42,97	801,81	478,60	59,69	323,21	40,31
2013	572,34	320,27	55,96	252,07	44,04	815,14	515,58	63,25	299,56	36,75
2014	669,97	421,75	62,95	248,22	37,05	910,78	602,78	66,18	308,01	33,82
2015	675,09	365,45	54,13	309,64	45,87	1020,67	547,99	53,69	472,68	46,31
2016	716,73	391,91	54,68	324,82	45,32	981,63	433,83	44,19	547,80	55,81

Джерело: розраховано та складено автором за даними [2]

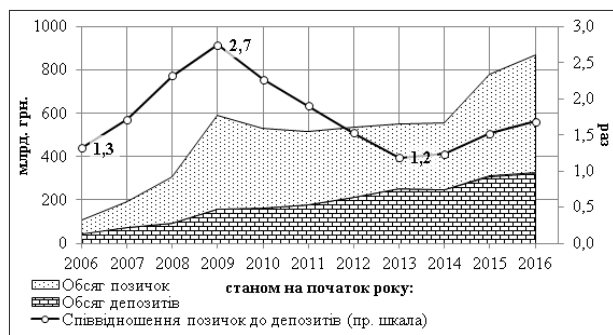

Рис. 2. Співвідношення обсягів позичкових і депозитних операцій уповноважених банків України в іноземній валюті в 2006–2016 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [2]

До того ж двічі за досліджуваний період (у 2009 р. і 2016 р.) уповноваженими банками створювався навіть кредитний бум в іноземній валюті. На це вказує і показник співвідношення позичок і депозитів, який за 2006–2009 рр. зріс удвічі, і на початок 2009 р. становив 2,7 (тобто обсяги валютних позичок перевищували обсяги депозитів майже в три рази). І хоча до кінця 2013 р. це співвідношення повернулося до початкового рівня, склавши 1,2 рази, з 2014 р. відзначаємо новий його злет, щоправда, цього разу менш стрімкий – до 1,7 рази в 2016 р. Оскільки співвідношення позичок до депозитів використовується у світовій практиці як показник ліквідності банківської системи [3, с. 132], такий його рівень свідчить про те, що банки втрачали свою спроможність на першу вимогу вкладників повертати валютні вклади. Іншими словами, банки поступово втрачали свою ліквідність по інвалютних вкладах, роблячись потенційними банкрутами.

Варто зазначити, що кредитний бум як процес розширення кредитування (у даному разі в іноземній валюті) за своєю сутністю та економічним наслідком суттєво відрізняється від кредитної експансії, яка має більш широкі цілі, спрямовані на розширення сфери свого впливу на конкурентне середовище, тоді як метою кредитного буму є отримання максимально можливого прибутку, використовуючи наявну ситуацію. Особливої уваги заслуговує той факт, що уповноважені банки, крім надання ними інвалютних позичок у межах залучених коштів, надавали також позички понад обсяги наявних інвалютних ресурсів, створюючи при цьому уявні вклади, які негативно впливали на ліквідність банків, що наочно видно на рис. 2.

Доречно вказати, що МВФ ще в 2007 р. рекомендував Україні стримувати стимулювання

кредитного буму, адекватно оцінюючи можливість позичальників та очікування кредиторів, і, зрештою, почати інституційне реформування та створення сприятливого інвестиційного клімату в країні з високопроцентною віддачею. Однак НБУ, який створює монетарну (а отже, і валютну) політику в країні, не квапився стримувати кредитний бум власними важелями впливу на банки [5], у зв'язку з чим обсяги кредитування банками в іноземній валюті різко збільшувалися, сприяючи формуванню кредитного буму з початку 2009 р. та 2015 р., і економічній кризі, яка в Україні на фоні розвитку глобальної кризи посилилася.

Не випадково Людвіг фон Мізес, один із найяскравіших представників австрійської школи, вважав, що «...кредитна експансія завжди приводить до економічної кризи» [6]. Із початку кризи в 2008 р. майже 70 банків утратили ліцензію, що створило недовіру населення до вітчизняних банків. Так, кількість банків в Україні кардинально зменшилася, причому з 2014 р. цей процес тільки пришвидшився: якщо в 2008 р. банківську ліцензію мали 184 установи, то вже до кінця 2016 р. їх кількість скоротилася до 98 [2] (тобто 86 банків збанкрутували, а їх вкладники втратили проценти та навіть самі депозити).

Помічається також поступове зростання банків з іноземним капіталом, що відбувалося не так за рахунок відкриття нових установ, як через повальне банкрутство банків з українським капіталом через відсутність у них (на відміну від іноземних) доступу до джерел поповнення валютних ресурсів.

Поширення банками інвалютної кредитної експансії водночас сприяло збільшенню обсягів простроченої заборгованості (передусім саме в іноземній валюті), зростанню витрат на створення резервів для забезпечення від кредитних ризиків і підвищенню рівня капіталізації банків, що, врешті-решт, відбилося на фінансових результатах банківської діяльності, сприяючи виникненню і збільшенню збитків.

Висновки. Вищевикладене дає змогу зробити висновок про те, що роль банків у виникненні та поширенні в Україні в досліджуваному періоді валютного кредитного буму особлива, до того ж негативна роль належить саме уповноваженим банкам. Основними чинниками цього є як хибність і несвоєчасність регуляторних рішень (із боку НБУ), так і безкомпромісна експансія іноземного капіталу, здатного активно постачати на український кредитний ринок дешеві валютні ресурси, не озираючись на катастрофічні наслідки цього для економіки сторонньої держави.

Список використаних джерел:

1. Шелудько С.А. Інструменти валютного регулювання: склад, класифікація, методи застосування / С.А. Шелудько // Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Т. 20. – Вип. 2/2. – С. 165–168.
2. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України (Грошово-кредитна та фінансова статистика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
3. Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів : Постанова Правління Національного банку України від 18.12.2014 № 820, зі змін. та доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0820500-14>.
4. Рябініна Л.М. Грошово-кредитне регулювання економіки, його методи, інструменти та механізми / Л.М. Рябініна // Потенціал економічного розвитку в контексті європейської інтеграції : збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук / Наукова організація «Перспектива». – Дніпропетровськ : Гельветика, 2013. – С. 130–140.
5. МВФ уехал, но обещал вернуться // Экономика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economica.com.ua/finance/article/523161.html>.
6. Мизес Людвиг фон. Экономические последствия дешевых денег / Людвиг фон Мизес [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://liberty-belarus.info/o-kapitalizme/ekonomicheskaya-teoriya/9316-jekonomicheskij-cikl-i-kreditnaja-jekspansija-9316>.

Sheludko S.A.

EVALUATION OF THE FOREIGN EXCHANGE REGULATION'S INFLUENCE IN UKRAINIAN BANKS' CREDIT ACTIVITY

The article analyzes the situation in the bank's credit market in Ukraine during the last decade and evaluates the factors that led to the development of appropriate negative trends in the economy of the state. The author analyzed the role and importance of the rate of required reserves of the National Bank of Ukraine for the development of credit activity of the authorized banks, traced its dynamics in 2003-2016. Based on the evaluation of data regarding the target and the actual ability of the banking system to the non-cash issue by the credit mechanism the fallacy and inadequacy of NBU's decisions was demonstrated with respect to that instrument of monetary and foreign exchange regulation. In particular, the extremely negative impact on the credit market conditions influenced the Resolution No 820, adopted by the NBU Government in late 2014, which has changed the philosophy of the regulations in force and thereby minimized its functionality. It is analyzed dynamics, composition and structure of credit and deposit operations of Ukrainian banks, to assess the significance of operations exactly in foreign currency. The analysis showed that the proportion of foreign currency loans has increased significantly over the past decade, indicating the threat to stability throughout the financial system. The author has been proven exist in Ukraine in 2006-2016 the credit expansion and even credit boom in foreign currency, given the threats generated by these economic phenomena. The conclusions were illustrated by the analysis of the rapid downsizing of operating banking institutions and uncontrollable increase in the share the foreign capital in the banking system of Ukraine. As a result, it was noted that the main factors of development of the credit boom were either mismanagement of NBU in the field of monetary and foreign exchange regulation, and aggressive expansion of foreign capital in the capital market of Ukraine.

Keywords: banks with foreign capital, credit boom, credit expansion, credit operations, foreign exchange regulation, money multiplier, rate of required reserves.